

Jerusalem, el laberint

Els escriptors Vicenç Villatoro i Coni Antolinos reflexionen sobre la complexitat cultural de Jerusalem, ciutat santa per a les tres grans religions monoteistes: el judaisme, el cristianisme i l'islam. Un espai de pluralitat on esdevé impossible traçar una línia divisòria entre les diferents cultures, perquè aquesta línia travessaria barris, edificis, i així i tot quedarien sempre espais reivindicats per tothom.

Jerusalem és la capital sentimental del poble jueu, però és també la tercera ciutat sagrada de l'islam i la ciutat on Jesús va morir, va ser enterrat i on va ressuscitar.

En el subsòl de Jerusalem no hi ha petroli. Enmig de les molt àrides muntanyes de Judea, abans de caure fins a la depressió de la vall del Jordà i de la Mar Morta, la ciutat de Jerusalem no deu tenir a hores d'ara un extraordinari interès geoestratègic i el seu control polític no significa l'accés a grans recursos. Per tant, els qui creuen que en l'arrel de tot conflicte hi ha sempre una confrontació d'interessos econòmics, no deuen entendre gaire que Jerusalem sigui a hores d'ara un dels grans obstacles per a qualsevol procés de pau al Pròxim Orient. En el subsòl de Jerusalem no hi ha petroli, però hi ha enormes jaciments d'un altre material, molt més preuat i molt més inflamable:

tones d'història, d'identitat cultural, religiosa, nacional, molts metres cúbics de sentiments i d'orgull i de recels. Jerusalem és un símbol, però el seu valor no és simbòlic. És la ciutat santa, s'ha dit tants cops, de les tres grans religions monoteistes, judaisme, cristianisme i islam, per ordre d'aparició. És la capital sentimental del poble jueu, però també la tercera ciutat sagrada de l'islam –després de Medina i la Meca–, que l'anomena precisament Al-Quds, la santa. I és també la ciutat on Jesús, per als cristians, va morir, va ser enterrat i va ressuscitar. No és petroli, tot això, però segons com, és més que el petroli.

En molts sentits, Jerusalem és una ciutat única. No s'assembla ni a Tel Aviv ni

‘Laqah’ o ‘lo laqah’? (Agafar-ho o no agafar-ho?)

Una història molt tendra del costumari hebreu ens parla d'un captaire jueu molt pietós, que anava mort de fam un divendres al capvespre camí de la sinagoga, quan va veure una moneda brillant damunt de les lloses del carrer. De cop es troba amb un dilema: l'agafa o no l'agafa? Si la pren, trenca la norma de no tocar diners en el decurs del sàbat: fa mal fet, però s'atiparia. Però també pot no agafar-la, continuar complint fidelment la llei i morir tranquil·lament de fam. Fos quina fos la decisió, seria dolenta per una banda o per una altra.

Si no es defensés allò que Jerusalem significa i es lliurés la ciutat tres vegades mil·lenària, es faria mal fet. Si arribés a ser donada, amb el valor que ha tingut per al sionisme, pels somnis que fan possible el dia a dia dels religiosos o dels agnòstics que caminen pels seus carrers i per aquells que han vingut d'altres països i que són tan pobres que no tenen ni casa ni pàtria, estaria mal fet. El rei David va ballar damunt dels seus carrers avui soterrats, Salomó hi va construir un temple on Jesús va estudiar i llegir la Torah... “L'any que ve a Jerusalem”. On podria desitjar anar un jueu, sinó a Jerusalem? Si a tot això no li donéssim importància faríem mal fet.

Abraham, el pare d'Ismael, va alçar una ofrena a Déu damunt de la muntanya anomenada Moriah. Es diu que el profeta Mahoma, abans d'esvair-se per sempre més va deixar reposar el seu peu damunt de la roca on Abraham va rebre la promesa celestial. És que els musulmans no poden exigir que la ciutat santa per a l'islamisme esdevingui la capital de la nació palestina? Al-Quds és i ha estat una de les tres ciutats més sagrades del món islàmic. Per què compartir-la, podent-la gaudir tota sencera? Qualsevol possible solució, la ciutat dels uns, la dels altres, la repartida, té algun punt negatiu, equivocacat, partidista.

La meitat del nom hebreu de la ciutat, *shayim*, és un dual que en hebreu podria significar “pau doble”. La mateixa ciutat de Jerusalem diu, a través del seu món, que la pau no hi pot ésser dividida, sinó multiplicada. Com el captaire “*laqah* o *lo laqah*”. Agafar o no agafar la moneda. Faci el que faci, qualsevol decisió que prengui, serà equivocada per als uns o per als altres. **Coni Antolinos**, escriptora

a Damasc. Només cal passejar-hi una estona. Un visitant que estigui prenent un cafè al carrer Ben Yehuda, el centre reservat als vianants de la Jerusalem occidental, podria pensar-se ben bé que és a la Rambla de Barcelona. Cafès moderns, amb cambres de faldilla curta, músics ambulants –preferentment russos– tocant el violí a les cantonades, quioscos de diaris... Només un detall li recordarà que no és ben bé la Rambla: els soldats que estan asseguts als cafès, amb les ulleres de sol sobre el cap, deixen les metralladores en una pila, ben a prop, per si de cas. Però si aquest visitant es posa a caminar, en menys de cinc minuts arribarà a Mea Shearim, envoltat d'homes amb llargues levites, nens amb rínxols i dones casades que oculten els caps rapats amb unes perruques de vegades cobertes per boines. Ja no serà a Barcelona, sinó a la Polònia del segle XIX, amb una mica més de calor, i no sempre. Però el nostre visitant no s'atura: camina una mica més en la mateixa direcció i arriba a la porta de Damasc, el centre neuràlgic de la ciutat àrab. I ara ja és a Damasc o al Caire o a Bagdad: l'ambient de compra i venda del mercat, les dones beduïnes que baixen a la ciutat a vendre els seus productes, els an-

cians coberts amb la kúfia negra o vermella, els grups de joves. Però també els soldats que vigilen des de dalt de la muralla. En menys d'un quart d'hora ha passat de Barcelona a Damasc, passant per Varsòvia, i tot això sense haver entrat a la Ciutat Vella, el rovell de l'ou, el lloc on hi ha la màxima concentració de santedats i d'identitats del planeta.

Concentració de símbols. Jerusalem és una immensa metàfora. La Jerusalem celestial. La ciutat santa de Jerusalem. L'esmenten els psalms, parlem de Jerusalem fins i tot en els enterraments de casa nostra, és la ciutat que fa de porta entre el cel i la terra. En un vell acudit, tres presidents de tres països diferents trucaven per telèfon a déu. Al que li sortia més bé de preu era al d'Israel, perquè trucar a déu des de Jerusalem és una trucada de tarifa local. Però tot això passa en una ciutat que ara té uns vuit-cents mil habitants, comptats amb generositat. Però on els símbols i les realitats sentimentals es concentren en poquíssims metres quadrats. El Sant Sepulcre, en el barri cristià de la Jerusalem vella, no és ni a cinc-cents metres de l'esplanada de les mesquites. I l'esplanada de les mesquites és una immen-

sa plataforma plana damunt de la ciutat que s'aguanta sobre grans murs de contenció de pedra. Un d'aquests murs és el Mur de les Lamentacions, màxim lloc sagrat per als jueus. En pocs metres, esglésies, sinagogues i mesquites es barregen d'una manera absoluta. Però la cosa és encara més complicada. Posem per cas l'esplanada de les mesquites, en aquests moments un lloc de culte islàmic que es pot visitar com a turista, però del qual has de sortir-ne a les hores d'oració musulmana. El lloc on ara hi ha la mesquita d'Al-Aqsa i el Temple de la Roca és el mateix lloc on hi havia el Temple a què va anar Jesús, el temple d'Herodes, únic temple per als jueus i successor del temple de Salomó. Però és que en aquest mateix lloc, en aquesta mateixa esplanada de les mesquites, bastida sobre l'antic cim del Moria, Mahoma va pujar al cel, Jesús va expulsar els mercaders, Salomó va construir el seu temple i Abraham havia de sacrificar el seu fill Isaac. Tot en el mateix lloc.

No és l'únic cas. El Sant Sepulcre, a pocs metres, només és un lloc sagrat per als cristians. Més senzill? No es pensin. De cristians n'hi ha moltes maneres. És un lloc sagrat per als catòlics, per als ortodoxos, per als armenis, per als cop-

Durant la preparació de la visita del Papa Joan Pau II, soldats d'Israel envolten el Sant Sepulcre, situat en la Ciutat Vella de Jerusalem.

tes... Per tant, ha d'haver-hi un delicadíssim torn entre les diverses confessions cristianes. Passar un divendres sant al Sant Sepulcre és assistir a una veritable cursa de relleus entre cristians diversos i sovint enormement exòtics, mentre sents a fora com els muetjins criden a les oracions i com els jueus celebren l'entrada del sàbat. Però, a més, segons la tradició, a la muntanya del Gòlgota, on hi ha el Sant Sepulcre, hi ha el lloc on és enterrat també Adam. Recordem que en la iconografia cristiana sovint es pinta la creu on Jesús és crucificat damunt d'una calavera, que és al mateix temps el símbol del Gòlgota i el record d'Adam. Tanta significació per tan poca terra provoca un risc elevat de saturació. Fins al punt que alguns turistes pateixen la síndrome de Jerusalem, una variant mística i il·luminada de la síndrome de Stendhal que d'altres turistes pateixen a Florència.

Jerusalem, per tant, és el paradís del misticisme, de la religiositat. Però és el paradís també de la identitat i de la diferència. Aquell viatger que en un quart d'hora ha anat de Barcelona a Damasc passant per Varsòvia s'ha trobat pel camí moltes persones. Gairebé de totes podrà identificar, d'un cop d'ull, la pertinença, religiosa o nacional. Als carrers

de Jerusalem la gent va, en general, vestida d'alguna cosa. Els vestits, els hàbits, els barrets, ens informen de la identitat de cadascú. Entre els jueus, per descomptat. A Mea Shearim els haurà trobat amb tirabuixons i vestits negres. Però no tots els vestits negres són iguals. Un entès podrà discernir a través de la llargària dels vestits o del tipus de barret fosc el grup concret en què cadascun es mou, entre els pietosos. Però entre els altres jueus, els que van vestits de civil, el visitant veurà molt sovint una *kippa* al cap, el petit birret destinat a evitar que l'ànima no s'escapi per la coroneta i que és obligatori de portar en els llocs sagrats. Tampoc totes les *kippot* són iguals. Pel seu color, textura o material, es pot arribar a fer una hipòtesi aproximada de la intensitat religiosa del qui la porta i de vegades fins i tot de la seva adscripció política. No menys marcats van els cristians. Sacerdots coptes, monges armènies, monjos ortodoxos, circulen en nombre menor, però no menys identificats, pels carrers de Jerusalem, sobretot prop de les muralles de la ciutat vella. I evidentment els àrabs solen dur la kúfia al cap, els drusos un barretet molt específic, les dones beduïnes una vestimenta amb colors identificatius...

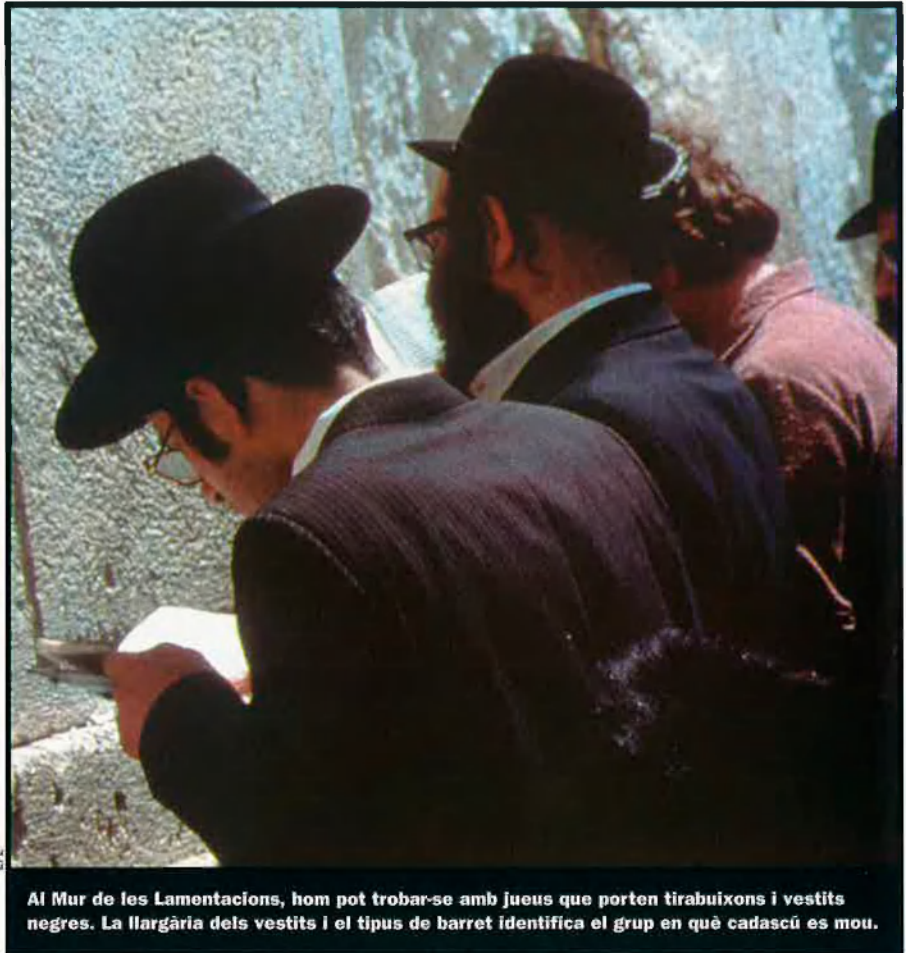
Sentiments i interessos. Aquesta enorme densitat identitària, religiosa, simbòlica, sentimental, ha estat el principal escull on s'ha aturat i ha estat a punt d'estavellar-se definitivament el procés de pau al Pròxim Orient. Un escull que no ha estat superat ni sembla fàcil de superar. Certament, no és l'únic escull existent. A certes esquerres europees, que havien convertit els palestins en el gran emblema de la lluita laica i *progre* contra l'opressió, i fins i tot a sectors que podien haver simpatitzat amb el sionisme del kibbutz, i que tendeixen a una visió economicista de la història, parlar dels esculls identitàris, del pes dels fets culturals i religiosos i sentimentals en un conflicte, els deu semblar una frivolidat. Deuen preferir parlar d'altres coses, que també poden ser certes. En la taula de negociacions del Pròxim Orient, no s'hi posa tan sols la qüestió sentimental de Jerusalem. Hi ha d'altres qüestions més aparentment tangibles: el control del territori, el futur dels assentaments, el problema de la seguretat d'Israel davant d'un atac dels estats àrabs veïns, la gestió de l'aigua que és un bé escàs, el problema dels refugiats palestins i de les seves possibilitats de retorn... Tot això és cert. Fins i tot la qüestió de Jerusalem no és estrictament sentimental: també hi ha problemes més físics. Jerusalem vertebrava al mateix temps l'espai geogràfic israelià i l'espai geogràfic de Cisjordània, o West Bank o Judea i Samària, si ho prefereixen. Un Israel sense Jerusalem no té sentit físic. Però per a una població àrab que s'articula en l'eix que va de Nablus a Hebron, no es pot imaginar aquest espai sense el paper central de Jerusalem.

Encara una altra cosa: Jerusalem no té petroli, però és el centre del que pot ser un dels principals recursos de la regió, d'una manera lògica, i que és el turisme i molt especialment el turisme de caràcter religiós. Jerusalem és en bona part una ciutat de serveis, destinats fonamentalment al turisme. Els comerciants àrabs (musulmans o cristians) de Jerusalem o de Betlem o del mateix Nazaret, aquests amb passaport israelià, necessiten els turistes. L'economia israeliana no tant, però també. Quan va començar el procés de pau, en una onada

de Jesús i no hi tornen fins després de la Segona Guerra Mundial. En tercer lloc, el mite del nacionalisme àrab que imagina una Palestina constantment musulmana, amb el parèntesi forçat i fràgil del regne llatí de Jerusalem, fins que els anglesos hi tornen a injectar jueus amb la Declaració Balfour.

Cap d'aquests mites no és cert. La Jerusalem otomana, dins de les muralles, té quatre barris diferents. La Jerusalem del segle XIX, que salta les muralles i comença a ocupar tots els seus voltants, creix d'una manera important, però gràcies sobretot a l'increment de la població jueva. Al llarg dels dos últims segles, si més no, els jueus han estat la minoria majoritària o simplement la majoria a Jerusalem. El 1840, per exemple, es calcula que la població de Jerusalem devia ser d'uns 15.000 habitants, dels quals 7.100 eren jueus, 5.200 musulmans i 3.500 cristians. Certament, la major part dels cristians eren àrabs, però bona part dels musulmans eren turcs. Abans de la declaració Balfour, on els britànics es mostren partidaris del retorn dels jueus a una part de Palestina, l'any 1910 la població de Jerusalem –ja desbordant les muralles– ja era de 73.700 habitants, dels quals 47.000 eren jueus, 16.500 cristians, la immensa majoria àrabs, i 9.800 musulmans. I abans de la guerra del 47-48 la població havia arribat a 165.000 habitants, dels quals 100.000 eren jueus, 40.000 musulmans i 25.000 cristians. Tenim sempre, per tant, una ciutat complexa, però governada per potències exteriors: turcs o britànics. Quan es tracta d'independitzar el territori, quan es tracta de descolonitzar, és quan els problemes es disparen.

Partida en dos. De fet al llarg del mandat britànic a Palestina, les relacions de jueus i àrabs van ser difícils, també a Jerusalem. Quan existeix la perspectiva de la creació d'estats nacionals, les comunitats s'enfronten. Saltades les muralles, la població àrab tendeix a concentrar-se a l'est de la ciutat i la jueva a l'oest, però no d'una manera absoluta. Hi ha nuclis minoritaris a l'una banda i l'altra, hi ha barris compartits i hi ha incidents permanents. El procés que porta a la primera guerra àrabo-israeliana fa que

Al Mur de les Lamentacions, hom pot trobar-se amb jueus que porten tirabuixons i vestits negres. La llargària dels vestits i el tipus de barret identifica el grup en què cadascú es mou.

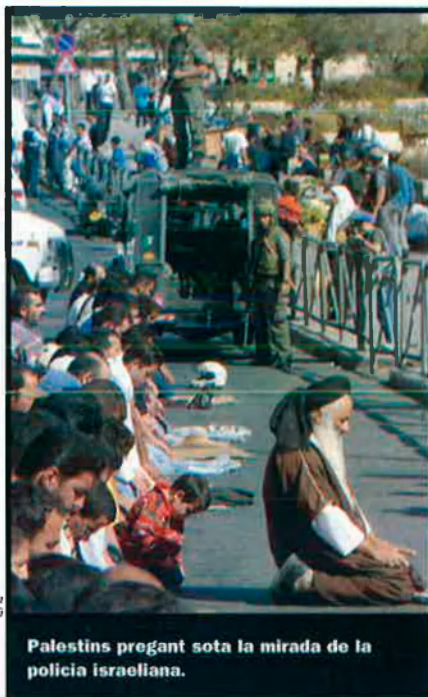
aquestes poblacions es vagin decantant, per por, per força o per pur extermini. Els enfrontaments liquiden algunes de les bosses minoritàries que queden a la banda de l'altre: els episodis són múltiples i per totes bandes, però han quedat especialment a la memòria la massacre de Dai Yassin provocada per extremistes jueus i la neteja de jueus de la ciutat vella, que quedà sense població jueva per primer cop en nou segles. A partir d'aquí es dibuixa la línia de l'armistici jordano-israelià el 1948 i Jerusalem esdevé una ciutat partida, com Berlín. Amb mur i tot. I amb trets entre les dues bandes.

Després de gairebé vint anys, representa que la ciutat es reunifica el 1967, quan els israelians la conquisten durant la guerra dels Sis Dies. Representa, perquè s'acaben els trets i s'enderroquen els murs. Els musulmans controlen, religiosament, l'esplanada de les mesquites. Els cristians, el Sant Sepulcre. Els jueus, el Mur de les Lamentacions. Però, sense que existeixi físicament, la ciu-

tat té un mur interior, que coincideix força amb la línia verda, l'antiga frontera de l'armistici. Recordo que quan, des de la part jueva de la ciutat, concertaves entrevistes amb àrabs palestins, havies d'especificar si quedaves a hora israeliana o a hora palestina; els palestins es regien per l'hora de Jordània, i hi havia per tant una hora de diferència. La ciutat ha estat, de fet, partida en dos, amb més o menys tensió. De vegades, aparentment sense gaire tensió. Els ortodoxos de Mea Shearim, quan han d'anar al Mur de les Lamentacions, travessen el barri àrab des de la porta de Damasc. Els estudiants islàmics de Siloè, quan han d'anar a les escoles coràniques d'Al-Aqsa, han de passar ben bé pel costat del mur de les lamentacions. A les botigues de records dels comerciants àrabs cristians hi trobes creus, però també menoràs jueves i fins i tot els arrogants lemes d'algunes samarretes amb la bandera d'Israel: "Estats Units, no pateixis; Israel et fa costat". Durant uns anys, els

anys de Teddy Kollek, el carismàtic alcalde laborista de Jerusalem, va semblar que la convivència era possible. No havien firmat la pau Beguin i Sadat? No s'havia retirat Israel del Sinai? No notaven els palestins que la força de l'economia israeliana els donava oportunitats econòmiques que no tenien altres dels seus germans àrabs? Però el miratge es va esvaïr. La segona intifada, les dificultats del procés de pau, les incògnites de les eleccions israelianes, fan que el futur sembli avui molt més complicat.

La Brussel·les d'un Benelux impossible? En un cert sentit, el nucli del conflicte del Pròxim Orient respon força al paradigma de molts conflictes contemporanis: dos o més projectes nacionals diferents sobre un mateix territori. Un paradigma que es presenta a l'Ulster, a Bòsnia, a Croàcia, a tants altres llocs del planeta. No és aquest el lloc per comentar, en el cas del Pròxim Orient, les asimetries que cadascú pot trobar entre els dos projectes nacionals i les seves relacions amb la democràcia, la pluralitat, els valors associats als drets de les persones. En qualsevol cas, quan entre dos projectes nacionals es pot dibuixar una ratlla, una partició, com entre Txèquia i Eslovàquia o entre Eslovènia i l'antiga Iugoslàvia, els problemes són menors. No inexistents, menors. Quan les ratlles passarien pel mig de les ciutats, dels barris, fins i tot dels edificis, i quedarien espais reivindicats per tothom, els problemes són immensament més grans, des de Sarajevo a Jerusalem. Als anys quaranta, la comunitat interna-

EFE
Palestins pregant sota la mirada de la policia israeliana.

cional, davant de l'existència de dos projectes per a un mateix territori, va proposar la partició d'aquest territori, atenent a la composició de la població de cada zona. La proposta no va ser acceptada pel món àrab, va fracassar, va conduir a la guerra d'on va néixer Israel. Però fins i tot aquest projecte de partició no sabia què fer-ne, de Jerusalem. Dividia el territori en dos i Jerusalem quedava al marge, en una zona indefinida sota protectorat internacional, que calia estudiar de cara al futur. Jerusalem ja era la dificultat més gran per al projecte de llavors, que tornava a ser de fet el projecte d'Oslo: la creació de dos estats a Palestina, un d'àrab i un de jueu.

Recordo que fa uns quants anys, en una conversa amb Isaac Navon, llavors president d'Israel, laborista i parlant de judeo-espanyol, em va dir que la solució per a la zona era la creació d'un Benelux amb tres potes: Israel, Jordània i l'estat palestí. En aquest marc, potser la ciutadania no estaria necessàriament lligada al territori, i algú podria ser ciutadà israelià a Hebron o ciutadà palestí a Natzaret. I Jerusalem tindria un estatut especial, una mica com el que pot tenir Brussel·les en relació a les comunitats flamenca i valona de Bèlgica. Li vaig dir que em semblava molt bé, però que era del tot impossible, perquè les relacions humanes, sentimentals, religioses, els recels i els odis acumulats durant tants anys impedirien en la pràctica una solució tan complicada. Em va respondre el que es respon en aquests casos: a veure qui havia d'explicar a francesos i alemanys que serien socis a Europa després d'haver-se enfrontat en dues guerres terribles en aquest segle i moltes en els segles anteriors. En qualsevol cas, veient el caràcter complicat del problema de Jerusalem, la seva significació simbòlica, els recels que provoca, només hi ha per a mi una cosa clara: si és que hi ha alguna solució, serà complexa i imaginativa i necessitarà abans la creació d'un clima de confiança entre les parts que la faci acceptable. Com deia Amos Oz, no cal que s'estimin, n'hi ha prou que renunciïn a barallar-se. S'ha de reconèixer que ara encara hi som més lluny, de tot això.

Vicenç Villatoro

El proper dilluns dia 5 de febrer, amb **EL TEMPS**

Salut i medi

Els efectes d'un desenvolupament incontrolat passen factura

EL TEMPS
ambiental